

Саша ЈЕЛЕНКОВИЋ

ХИМНА БОГОРОДИЦИ ДИМИТРИЈА КАНТАКУЗИНА И МЕЛАНХОЛИЧНО ОСЕЋАЊЕ СВЕТА

Поновно читање *Химне Богородици* Димитрија Кантакузина открива један од њених слојева у потпуно другачијем значењском опсегу. Иако је написана око 1470. године у епохи осетљивој на уметност, на простору источног хришћанства, као химна Богородици, ова је поема својим садржајем и емотивном снагом нарасла далеко изван оквира репепције свог времена. Исписана у покајничком тону, као рекапитулација блудног живота препуног мана и грехова, али с вером и поуздањем у посмртно искупење, Кантакузинова поема нуди много више од исповедно-молитвене реторике. Осећај који доминира у свакој од седамдесет строфа јесте страх од смрти, а начин на који песник проживљава таму и језу живљења на овоме свету произилази из меланхоличне атмосфере која се плете око Кантакузинове поетске исповести. Меланхолија је свакако много више од неодређене туге, а чак и када је безнадна и самоубиствена она не мора бити богохулна. Појављује се у тренутку када се налазимо у апсолутној противречности с оним што нас окружује и са онима који нас окружују. Меланхолија је немогућност живљења, неизвесност постојања. Код Кантакузина меланхолија је неизвесност подношења искушења смрти:

»Како ћу претрпети кукаван и жалан,
како ћу поднети неисказане боле,
како ћу угледати та грозна злодуха лица,
како ћу митарства прећи ваздушна«.

Егзистенцијална тексоба Кантакузинова блиска је анксиозности нашег века:

»Помисли, душо, какав чекаш конач,
помисли горчину разлучења мучна,
помисли страх и боловање тадашње,
помисли, устрепти и ужасни се«.

Пред дилемом својственом меланхолицима, пред избором између покајања и незнања, Кантакузин не тоне у ово последње, финале његове поеме је у знаку радости пред спасењем. Али, разрешењу претходи оно што чини афективни континуитет ове меланхоличне рекапитулације – ужасаи страх од смрти. Страх од умирања, заправо, који се уграђује у аутодеструктивност:

»Пређе смрти мртав ваистину ја,
пређе суда савешћу осуђиван,
пређе мука мишљу у шкргуту зуба,
пређе конца мучити се знам без краја«.

У једној од својих дефиниција меланхолије Романо Гуардини вели: »Покретач који је у срцу меланхолије, то је Ерос, жудња љубави и лепоте«. Код Кантакузина је то жудња за узвишеном, благом, чистом лепотом и љубављу, жудња за заштитничким окриљем Богородице. Праву реткост, ако не и изузетак у старом српском песништву, представља ова Кантакузинова поема, посебно једно место које стоји у савршеној дисхармонији према тадашњим песничким гласовима, место на којем се меланхолија показује као истинска криза бића:

»Не живи ми се ових дела живот,
не живим у добродетељима,
не чекам смрт сношљиве и кротке,
не чекам ни по смрти покој«.

Кантакузин је сав предан самооптуживању због грехова и страха од смрти. Али он, истовремено, исказује властити избор смрти, меланхолију као враћање тамним темељима Бића:

»Тамна будући (смрт) у таму ме одапиље ада,
од тамних сам чести ђавола,
тамно узљубих стога анђела,
таму тамно изабрах, таман сав бих«.

Хришћанство у меланхолији види грех па је Кантакузинова поема често читана само као израз најдубљег и најпонижнијег кајања и сапооптуживања.

Владислав Петковић Дис, још један велики меланхолик српског песништва, испевао је поезију тешке потиштености и дубоког потонућа у *spleen* и чамотињу безнадежног живљења. Понори меланхолије које је Дис дотакао немају премца у поезији овог језика, а у светској литератури могу се мерити са попорима Бодлера и Нервала. Меланхолија Дисова исказује се кроз гашење жеље за животом, празнину у души, носталгију, очајање... У песми *Можда сјава* Дис пева о ишчезлој драгој, патетично, мрачно, туробно. Из меланхоличног запоса над једном, мора се признати, конвенционалном и баналном темом створена је једна од најлепших песама српске књижевности. Разорени, меланхолични песнички субјект идеализовао је своју љубав и свој двоструки губитак: најпре вољене особе, а потом и песме о вољеној, песме која му се јавила у сну. Јер *Можда сјава* садржи метатекстуалну димензију, она је песма о изгубљеној песми, покушај њене реконструкције на самој ивици очаја.

Осећај безнадежне растављености има своју тамну подлогу – меланхолију, а када бисмо клинички, психијатријски расуђивали, учили би смењивање потиштености фазама маничне радости. Тако се, на самом крају песме, Дис нада:

»Можда живи и доћи ће после овог сна«.

да би, већ у следећем, последњем стиху, та нада доживела колапс у тамној сенци меланхолије:

»Можда спава са очима изван сваког зла«.

Несводивост меланхолије на појединачне афекте туге, тескобе, очаја, безнађа, потиштености, доприноси њеној енигматичности и отежаном препознавању. Многе од својих најбољих песама у меланхоличном тону испевали су Бранко Радичевић, Војислав Илић, Сима Пандуровић, Момчило Настасијевић, Растко Петровић и Милош Црњански. На самом крају овог века буке и беса, жудећи за тишином, песници своје поетичко упориште све чешће траже у меланхолији која постаје стваралачки подстицај али и осећање света.